

Juan Francisco García Nofuentes

Universidad de Granada
jnofuentes@ugr.es

Jorge Gabriel Molinero Sánchez

Universidad de Granada
jmolinero@ugr.es

Roser Martínez Ramos e Iruela

Universidad de Granada
rosemartinez@ugr.es

Ludwig Wittgenstein. Itinerari arquitectònic d'un filòsof analític

Resum: La condició arquitectònica i les seues connotacions en altres àmbits de la cultura, com el de la filosofia analítica, suposa repte divisible a través de la figura de l'intel·lectual de la Viena del segle XIX, Ludwig Wittgenstein. La seua dedicació obsessiva, tarannà manifest en qualsevol labor que ocupara el seu temps, derivaria, entre altres activitats, en una clara incursió en la professió d'arquitecte. La seua empremta queda exposada en un breu itinerari de la seua obra la qual queda perpetuada a través de la icònica casa Stonborough, construïda per a la seua germana a Viena. En ella culminarà una obra en la qual es testimonia el domini de la proporció espacial interior, la racionalitat i control sobre el detall arquitectònic portat a les seues últimes conseqüències. A partir de l'anàlisi de la seua obra mestra el *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921), que al costat de *Ser i Temps* de Martin Heidegger (1927) constitueixen els dos referents del pensament occidental del passat segle, s'indaga sobre l'exercici que desenvolupa el filòsof, en el context de l'arquitectura, sobre la representació exacta del món mitjançant l'aplicació d'un mètode de lògica deductiva, amb proposicions degudament ordenades amb les quals estructurar el que per a ell constitueix l'esdeveniment essencial del, en aquest cas, "fet" arquitectònic.

Paraules clau: Wittgenstein; estil; lògica; espai arquitectònic; *Tractatus*.

Ludwig Wittgenstein. Architectural Itinerary of an Analytical Philosopher

Abstract: The architectural condition and its connotations in other areas of culture, such as analytical philosophy, is a challenge that can be observed through the figure of the intellectual from 19th century Vienna, Ludwig Wittgenstein. His obsessive dedication, a manifest disposition in any work that occupies his time, would lead to a clear foray into the profession of architect, among other activities. His imprint was exposed in his work and perpetuated through the iconic Stonborough house, built for his sister in Vienna. In it, he will culminate a work that testifies to the mastery of interior spatial proportion, rationality and control over architectural detail to its last consequences. His

masterpiece "*Tractatus Logico-Philosophicus*" (1921), together with "*Being and Time*" by Martin Heidegger (1927), constitute the two referents of Western thought of the last century. In it, he investigates the exercise carried out by the philosopher, in the context of architecture. He addresses the exact representation of the world through the application of a deductive logic method, with properly ordered propositions with which to structure what for him constitutes the essential event of the architectural "fact."

Keywords: Wittgenstein; style; logic; architectural space; *Tractatus*

Ludwig Wittgenstein. Itinerario arquitectónico de un filósofo analítico

Resumen. La condición arquitectónica y sus connotaciones en otros ámbitos de la cultura, como el de la filosofía analítica, supone reto divisible a través de la figura del intelectual de la Viena del siglo XIX, Ludwig Wittgenstein. Su dedicación obsesiva, talante manifiesto en cualquier labor que ocupara su tiempo, derivaría, entre otras actividades, en una clara incursión en la profesión de arquitecto. Su impronta queda expuesta en un breve itinerario de su obra la cual queda perpetuada a través de la icónica casa Stonborough, construida para su hermana en Viena. En ella culminará una obra en la que se testimonia el dominio de la proporción espacial interior, la racionalidad y control sobre el detalle arquitectónico llevado a sus últimas consecuencias.

A partir del análisis de su obra maestra el *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921), que junto a *Ser y Tiempo* de Martin Heidegger (1927) constituyen los dos referentes del pensamiento occidental del pasado siglo, se indaga sobre el ejercicio que desarrolla el filósofo, en el contexto de la arquitectura, sobre la representación exacta del mundo mediante la aplicación de un método de lógica deductiva, con proposiciones debidamente ordenadas con las que estructurar lo que para él constituye el acontecimiento esencial del, en este caso, "hecho" arquitectónico.

Palabras clave. Wittgenstein; estilo; lógica; espacio arquitectónico; *Tractatus*

Ludwig Wittgenstein. Parcours architectural d'un philosophe analytique

Résumé: La condition architecturale et ses connotations dans d'autres domaines de la culture, comme celui de la philosophie analytique, suppose un enjeu aperçu à travers la figure de l'intellectuel de Vienne du XIXe siècle Ludwig Wittgenstein. Son dévouement obsessif, attribut manifeste dans tous les travaux qu'il a entrepris, déboucha, parmi d'autres activités, sur une évidente incursion dans la profession d'architecte. Son empreinte est exposée dans un bref parcours de son œuvre, perpétuée moyennant l'iconique maison Stonborough, construite pour sa sœur à Vienne. Il culminera avec celle-là un témoignage de la maîtrise de la proportion spatiale intérieure, la rationalité et le contrôle sur le détail architectural porté à ses dernières conséquences.

À partir de l'analyse de son chef-d'œuvre *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921), constituant avec *Être et Temps* de Martin Heidegger (1927) les deux références de la pensée occidentale du dernier siècle, dans cet article on s'interroge sur l'exercice développé par le philosophe, dans le contexte de l'architecture, à propos de la représentation exacte du monde moyennant l'application d'une méthode de logique déductive, à l'aide de propositions dûment ordonnées avec lesquelles structurer ce qui pour lui constitue l'événement essentiel du (dans ce cas-là) « fait » architectural.

Mots-clés. Wittgenstein ; style ; logique ; espace architectural ; *Tractatus*

El “succés” filosòfic com a referència del “fet” arquitectònic

L'itinerari que es proposa, no pretén la caracterització arquitectònic-constructiva de les cases de Wittgenstein, qüestió abundantment treballada en nombrosos textos especialitzats. Més aviat ambiciona revelar les inquietuds que pauten l'esbós del seu discurs en el món de l'arquitectura mitjançant una indagació transversal sobre el seu caràcter, trets i etapes; i de com aquestes van veure la llum en moments molt assenyalats de la seua atzarosa vida que van coincidir amb canvis en les seues teories del pensament. Es tracta perquè, d'una investigació escrupolosa quant a la informació aportada, però igualment, exposada amb aportacions gràfiques realitzades pels autors, algunes de les quals no estan exemptes d'atributs exegetics.

Qualsevol aproximació, per espontània que s'estime, a la figura de Ludwig Wittgenstein, revela de manera ineludible la trobada cara a cara amb la disconformitat, la curiositat pertinaç i la fascinació pel pensament. La seua àmplia i multidisciplinària formació, forjada en el si d'una família de financers de la siderúrgia en l'Imperi Austrí-hongarés de finals del segle XIX, oscil·lava entre la música, la literatura i l'art, desembocant en la seua maduresa en una variada dedicació a la lògica matemàtica, l'enginyeria i la filosofia i l'arquitectura.

La seua plural figura i vacil·lant personalitat, es manifesten tant en els heterogenis camps en els quals va realitzar un exercici professional, com en l'extrema disparitat dins de cadascun d'ells (Figura 1). Tal és el cas de l'ensenyament, impartida inicialment en els xicotets llogarets del districte de Neunkirchen de la Baixa Àustria, recaptant vint anys després a Cambridge, la més prestigiosa universitat del moment.

The Philosophical “Event” as a reference of The Architectural “Fact”

The proposed route does not pretend the architectural-constructive characterization of Wittgenstein's houses, a subject that has been extensively worked on in numerous specialized texts. The objective of this work is twofold. On the one hand, to reveal the concerns that guide the outline of his discourse in the world of architecture through a cross-sectional investigation of his character, features and stages. And on the other, show how these saw the light in very important moments of his eventful life that coincided with changes in the theories of his thought. It is therefore a scrupulous investigation regarding the information provided, exposed with graphic contributions made by the authors, some of which are not exempt from exegetical attributes.

However spontaneous, any approach to the figure of Ludwig Wittgenstein, inevitably reveals the face-to-face encounter with dissatisfaction, persistent curiosity and fascination with thought. His broad and multidisciplinary training was forged within a family of financiers of the iron and steel industry in the Austro-Hungarian Empire at the end of the 19th century. Although initially oscillating between music, literature and art, in his maturity he led to a varied dedication to mathematical logic, engineering, philosophy and architecture.

His plural figure and doubting personality were manifested both in the heterogeneous fields in which he carried out a professional practice, and in the extreme disparity within each of them (Figure 1). This is the case of teaching, which he initially taught in the small villages of the Neunkirchen district of Lower Austria, ending twenty years later at Cambridge, the most prestigious university of the time.

To deal with such exclusive issues as “the limits of language as limits of the world”¹ and its relationship with architectural space, it is important to expose and refer in an extraordinarily scrupulous way. Such conjecture constitutes an absolute, encyclopedic and unifying event, with which the known universe is handled and all disciplines of knowledge are compelled.

Many authors of art and science such as Willard Van Orman Quine, Hayden White, Donald Davidson or Gilles Deleuze, have investigated throughout history about the correspondence between language and reality. Metaphorically, the term language has received multiple nuances as it is linked to the successive conquests of the human being. Thus, consonances appear such as: the language of forms, the language of color, the language of music, the mute language or the language of spaces.

Figura 1. Wittgenstein. Interpretació de la dual personalitat del filòsof

Figure 1. Wittgenstein. Interpretation of the dual personality of the philosopher

Per a versar sobre qüestions tan exclusives com “els límits del llenguatge com a límits del món,”¹ i la seua relació amb l’espai arquitectònic, és important comptar i referir de forma extraordinàriament escrupolosa, perquè tal conjectura constitueix un esdeveniment absolut, enciclopèdic i aglutinador, amb el qual es maneja l’univers conegut i es compen-leixen totes les disciplines del saber.

Molts artífexs de l’art i la ciència com Willard Van Orman Quine, Hayden White, Donald Davidson o Gilles Deleuze, han indagat al llarg de la història sobre la correspondència entre llenguatge i realitat i, metafòricament, el terme llenguatge ha rebut múltiples matisos en ser vinculat amb les successives conquestes erudites de l’èsser humà. Així apareixen consonàncies com: el llenguatge de les formes, el llenguatge del color, el llenguatge de la música, el llenguatge mut o el llenguatge dels espais.

No obstant això, poques vegades aquest terme ha sigut cominat a l’extrem d’una ocupació que simultàniament cobrisca dos vessants: l’assentada per la rutina del llenguatge formal, significatiu, consolidada sobre un codi de signes regit per l’evolució lògica; i la científica i doctrinal; també lògica pel que a vegades s’emmascara amb l’anterior, però que està referida a l’intent d’edificar un sistema per a la representació i identificació exacta i inequívoca del món. Tal règim d’ocupació i construcció roman únicament en l’univers del pensament, en la creació del model humà per a comprendre la realitat; però ni és, ni pertany al món real. És a dir, encara que descriu i serveix de model al fet perceptible, no és el fet.

However, this term has seldom been pushed to the extreme of a use that simultaneously covers both aspects. One, the one established by the routine of formal and meaningful language, founded on a code of signs governed by *logical* evolution. The other is scientific and doctrinal; it is also logical, which is sometimes masked by the previous one, but referred in this case to the attempt to build a

system for the exact and unequivocal representation and identification of the world. Such a regime of employment and construction remains only in the universe of thought, in the creation of the human model to understand reality; but it neither is nor does it belong to the real world. That is, although it describes and serves as a model for the perceptible fact, it is not the fact.

El llenguatge exacte és factible per a tot allò que té una existència potencial i aqueix és el cas de l'arquitectura. Aquesta és real i tangible i es regeix pel pensament, a través de constants connectives i operacions lògiques enunciades per un llenguatge puntual i precís, sent susceptible de ser definida mitjançant la lògica proposicional de la certitud; i d'aquesta manera es va ser concebuda pel filòsof i arquitecte.

En aquest context es descobreix a un Wittgenstein que, enfront del desafiament arquitectònic, comprén la impossibilitat d'aplicar amb garantia absoluta el mètode lògic de la seua primera obra i fet i fet, cim del pensament de la primera meitat del segle XX: el *Tractatus Logico-Philosophicus*. En les noves circumstàncies sorgides del recent repte, sembla germinar una inèdita inseguretat davant la representació precisa i exacta del fet. La disciplina arquitectònica utilitzada com a instrument de reflexió li permet descobrir la fiabilitat d'algunes de les seues proposicions, però també la inseguretat d'altres en funció dels contextos i de l'interlocutor, la qual cosa dóna lloc a l'admissió de la interpretació i la pluralitat de solucions. Naix així l'estil en la seua vida; el que constitueix un rigid i conscient invariant que haurà de singularitzar la seua existència.

Estat de l'art. Antecedents i arquitectura

L'estat de la qüestió en relació amb la figura de Wittgenstein al costat de l'aura de misteri creada al seu voltant sobretot en els últims anys, és extremadament ampli, variat i profús. Són in comptables els títols, assajos i tesis acadèmiques, articles especialitzats i de divulgació i estudis de molt diversa índole publicats, augmentant exponencialment la seua riquesa i qualitat a partir del present mil·lenni. En relació amb la casa Stonborough, la informació disponible com a obra arquitectònica i simbòlica del filòsof convertit en arquitecte, és molt menys extensa com a experiència arquitectònica que com a pràctica extraordinària relacionada amb la filosofia i amb el mètode analític exposat en el *Tractatus*. La veritat és que la notorietat de l'activitat arquitectònica de Wittgenstein ha crescut a l'una

The exact language is feasible for everything that has a potential existence, whose case is architecture. This is real and tangible and is governed by thought, through connective constants and logical operations enunciated by a punctual and precise language. It is capable of being defined by the propositional logic of certainty; and in this way it is was conceived by the philosopher and architect.

Thus, faced with the challenge, a Wittgenstein is discovered who understands the impossibility of applying with absolute guarantee the logical method of his first work, the top text of the thought of the first half of the 20th century: the *Tractatus Logico-Philosophicus*. In the new circumstances arising from the recent challenge, an unprecedented insecurity seems to germinate in the face of the precise and exact representation of the *fact*. The architectural discipline used as an instrument of reflection allows him to discover the reliability of some of his propositions, but also the insecurity of others depending on the contexts and the interlocutor, which gives rise to the admission of interpretation and the plurality of solutions. Thus

was born the *style* in his life; what constitutes a rigid and conscious invariant that will have to single out its existence.

State of the art. Background and architecture

The state of the art about the figure of Wittgenstein together with the aura of mystery created around him, especially in recent years, is extremely broad, varied and profuse. There are countless academic titles, essays and theses, specialized and popular articles and studies of a very diverse nature, increasing their richness and quality from this millennium. In relation to the Stonborough house, the information available on the architectural and symbolic work of the philosopher-turned-architect is much less extensive as an architectural experience than as an extraordinary practice related to philosophy and the analytical method set forth in the *Tractatus*. The notoriety of Wittgenstein's architectural activity has grown in

de l'interés sobre la seua vida i la seua obra. No obstant això, durant els últims anys del segle XX aquest interés arquitectònic per part de la crítica es va estancar, entrant la seua obra construïda, en l'oblit fins bastant temps després de la seua mort.

Transcorreguts set anys des de la mort de Margaret Stonborough, Wright G. H. Publica un breu comentari sobre la casa palau obrint les portes a tota mena d'interpretacions i paral·lelismes entre el seu llegat filosòfic i arquitectònic.

Existeixen diversos llibres escrits durant el segle XX que analitzen específicament l'arquitectura de Ludwig Wittgenstein. El més genèric d'entre tots ells és l'escrit i compilat a partir dels anys setanta del passat segle per Bernhard Leitner, arquitecte i historiador que, amb la recopilació de tots els documents existents fins a aquell moment i la seua publicació, aconsegueix salvar la casa del seu inevitable enderrocament ordenat en 1971. La publicació s'anirà enriquint fins a completar un nou repertori que veurà la llum en 1985.

Wijdeveld, P.,² ens descriu en la seua obra un Wittgenstein per a qui tot, fins al més mínim detall perceptiu pot ser important per a l'elaboració del seu pensament; mètode al qual es va mantenir absolutament fidel en la seua incursió arquitectònica de la mà d'Engelmann (arquitecte d'inspiració Loosiana) en el projecte de la Kundmangasse, però sobre el qual va acabar establint el domini definitiu del projecte. Analitza les seues idees sobre l'estètica i arquitectura, la seua contínua cerca del funcionalisme i perfeccionisme, enquadrant el seu estil en un auster Modernisme Primerenc Wijdeveld recull en la seua obra pràcticament tots els dibuixos i plans que han perdurat en el temps, molts d'ells en poder d'una altra de les seues germanes: Hermine i proposa amb rotunditat la hipòtesi que la construcció del palau Stonborough per a Margaret, suposa la materialització dels plantejaments filosòfics treballats durant tants anys, establint una analogia contundent entre pensament filosòfic i realitat arquitectònica.

Una altra referència indispensable per a situar-se de manera reflexiva sobre la seua figura, és la investigació incessant i arquitectònicament orientada, que Paden R. va desenvolupar en les seues obres. En elles es fa una profunda reflexió sobre les activitats

tandem with interest in his life and work. However, during the last years of the 20th century, this architectural interest on the part of the critic stagnated, remaining his work built in oblivion until long after his death.

Seven years after Margaret Stonborough's death, Wright G. H. published a brief commentary about the palace-house opening the doors to all kinds of interpretations and parallels between its philosophical and architectural legacy.

There are several books written during the 20th century that specifically analyze the architecture of Ludwig Wittgenstein. The most generic of them all is the one written and compiled from the seventies of last century by architect and historian Bernhard Leitner. With the compilation of all the existing documents up to that moment and their publication, Bernhard managed to save the houses from their inevitable demolition ordered in 1971. The publication was enriched to complete a new repertoire that saw the light in 1985.

Wijdeveld, P.², describes in his work a Wittgenstein for whom even the smallest perceptible detail could be important for the elaboration of his thought. Wittgenstein remained absolutely faithful to the method in his architectural foray in the Kundmangasse project. Although he initiated the project under the guidance of Engelmann, Loosian-inspired architect, he ended up assuming the definitive domain of the project. He analyzes his ideas about aesthetics and architecture as well as his continuous search for functionalism and perfectionism, framing his style in an austere Early Modernism. Wijdeveld collected in his work practically all the drawings and plans that have survived in time, many of them in the possession of another of his sisters. He definitely proposes the hypothesis that the construction of the Stonborough Palace for Margaret, supposed the materialization of the philosophical approaches worked for so many years, establishing a forceful analogy between philosophical thought and architectural reality.

pràctiques, inclosa l'arquitectura, del filòsof en el lapse temporal existent entre el trànsit de les seues primerenques teories, a la seua filosofia tardana. Paden enriqueix el seu treball amb discussions de caràcter divers sobre la Viena de la fi de segle i la modernització tardana de la seua societat, amb qüestions que abasten socials al polític, cultural i econòmic; establint un context vital descriptor orientat cap a l'existència de Wittgenstein i admetent així, una interpretació personal del seu treball arquitectònic principal, el palau Stonborough. S'argumenta, de tal manera, que l'arquitectura wittgensteniana pertany a una transició personal de l'autor i que no forma part de cap dels corrents modernistes que van prosperar a la Viena de l'època; més aviat va estar capturada per la naturalesa mística i el propòsit pràctic que van animar la seua figura i el seu simultani projecte filosòfic. Per a Paden, les dues visions contràries que van atrapar i van condicionar el resultat de la seua arquitectura moderna, van ser el "modernisme crític" i el "modernisme ascètic" totes dues coincidents en la cerca d'una nova norma, però contràries en el fons.

Un retrat diferent i notable de Wittgenstein ens és oferit per Macarthur, D.; autor capaç d'exemplificar la dualitat entre filosofia i arquitectura sense major recurs que el d'una anàlisi profunda de la Kundmangasse i l'estreta connexió de l'edifici amb la vida i el pensament del filòsof. Així mateix s'endinsa en el seu objectiu ètic de "treballar en un mateix,"³ superant la temptació d'ensenyar a uns altres sobre com viure la vida examinada.

Roithamer arquitecte, el seu alter ego literari

El desassossec causat per les inevitables contradiccions íntimes que acompanyen a tot treball intel·lectual, l'esforç i la tenacitat obsessiva de qui decideix inclinar-se cap a la introspecció constitueix, en part gràcies a una inspiració wittgensteniana, un dels arguments preferits del novel·lista de Països Baixos Thomas Bernhard.

Another essential reference to reflectively position oneself on the figure of Wittgenstein, is the incessant and architecturally oriented research that Paden R.² developed in his works. In them he made a deep reflection on the practical activities of the philosopher, including architecture, in the time lapse between the transition from his early theories to his late philosophy. Paden enriched his work with diverse discussions about Vienna in the end of the century and the late modernization of its society, with issues ranging from the social to the political, cultural, and economic. He established a vital descriptive context oriented towards Wittgenstein's existence and admitting a personal interpretation of his main architectural work, Stonborough Palace. Paden argues that Wittgenstenian architecture belonged to a personal transition of the author and that it was not part of any of the modernist currents that flourished in Vienna at the time. Rather, it was captured by the mystical nature and practical purpose that animated his figure and his simultaneous philosophical project. For Paden, the two opposing visions that captured and conditioned the result of his modern architecture were "critical modernism" and "ascetic modernism",

both coincident in the search for a new norm, but contrary in the basis.

Macarthur offers a different and remarkable portrait of Wittgenstein. He was an author capable of exemplifying the duality between philosophy and architecture with no other resource than an in-depth analysis of Kundmangasse and the close connection of the building with the life and thought of the philosopher. He also delves into his ethical goal of "working on oneself"³ overcoming the temptation to teach others about how to live the examined life.

Roithamer architect, his literary alter ego.

The uneasiness caused by the inevitable inner contradictions that accompany all intellectual work, the effort and the obsessive tenacity of those who decide to lean towards introspection constitutes, partly thanks to a Wittgenstenian inspiration, one of the favorite arguments of the Dutch novelist Thomas Bernhard

Entre una inusitada abundància de frases travades, indefinidament juxtaposades i d'idees redundants, repetides amb una prolixitat quasi pertorbadora, aquest escriptor descriu una temàtica recurrent relacionada amb la incomunicació, la soledat i la tirania obsessiva del treball intel·lectual. Sense punts i a part, i pauses molt reglades, la lectura de les seues obres es converteix en una activitat obsessionant, en el que sembla ser un efecte perseguit per a l'expressió de la seua temàtica constant: el pensament, la bogeria, la incomunicació, la condició obsessiva de l'ésser humà, la destrucció i la mort. La seua narració, reiterada i ofuscada, s'exhibeix com un arquetip en *Correcció*.⁴ En aquesta obra es descriu quasi de manera literal la personalitat de Wittgenstein, la seua capacitat introspectiva, la seua cerca honesta i permanent de la precisió i la seua inclinació cap a l'anàlisi, el llenguatge i l'arquitectura. És un autèntic retrat psicoanalític del filòsof, personificat en la novel·la en el personatge de Roithamer, el seu protagonista.

Bernhard permet comprovar a través d'una biografia novel·lada, la prima línia que separa l'arquitectura, la filosofia, la literatura, la deducció lògica i l'anàlisi. D'igual manera, dona a entendre els nombrosos punts de tangència parcial i de confluència completa de tals disciplines, segons els continguts i l'enfocament personal de cada estudiós. La detecció d'aquests constitueix el fonament a través del qual sustenta i defineix el punt de vista sobre els desiguals i obsessius acostaments de Wittgenstein a l'obra arquitectònica.

Roithamer representa al jo fictici de Wittgenstein: una espècie d'ànima bessona literària que igual que el filòsof, existia imaginàriament entre la vida acadèmica de Cambridge i la naturalesa exuberant d'Àustria. Durant sis anys va viure reclòs en una golfa entregat a la tasca de planejar i construir, en el cor geomètric del bosc de Kobernnauss, un edifici amb forma de con invertit i l'altura exacta dels arbres que ho envolten. La seua obra estava cridada a desafiar la convenció de lleis de la construcció ancestral i la seua missió: ser la somiada residència de la «felicitat suprema», destinada a ser viscuda per la seua germana. Però tot el que hauria de ser goig i plenitud intel·lectual es va transformant en una fosca obsessió per la «correcció», en un perillós procés inextingible de producció creativa i desintegració buscant la perfecció, que acaba per deshumanitzar a l'arquitecte

Among an unusual abundance of interlocking phrases, indefinitely juxtaposed, and redundant ideas, repeated with almost disturbing prolixity, this writer describes a recurring theme related to isolation, loneliness and the obsessive tyranny of intellectual work. Without full stops and very regulated pauses, reading his works becomes an obsessive activity, in what seems to be a sought after effect for the expression of his constant theme: thought, madness, isolation, the obsessive condition of the human being, destruction and death. His narration, reiterated and obfuscated, is exhibited as an archetype in *Correction*⁴. This work almost literally describes Wittgenstein's personality, his introspective capacity, his honest and permanent search for precision and his inclination towards analysis, language and architecture. It is an authentic psychoanalytic portrait of the philosopher, personified in the novel in the character of Roithamer, its protagonist.

Bernhard allows us to verify through a fictionalized biography, the fine line that separates architecture, philosophy, literature, logical deduction and analysis.

In the same way, he suggests the numerous points of partial tangency and complete confluence of such disciplines, depending on the content and personal approach of each scholar. The detection of these constitutes the foundation through which he sustains and defines the point of view on the unequal and obsessive approaches of Wittgenstein to the architectural work.

Roithamer represents Wittgenstein's fictional self: a kind of literary soul mate that existed imaginatively between the academic life of Cambridge and the exuberant nature of Austria. For six years he lived secluded in an attic devoted to the task of planning and building, in the geometric heart of the Kobernnauss forest, a building shaped like an inverted cone and the exact height of the surrounding trees. His work was called to defy the convention of laws of ancestral construction and his mission: to be the dreamed residence of "supreme happiness", destined to be lived by his sister. But all that should be joy, happiness and intellectual fulfillment was transformed into a dark obsession with "correctness", in a dangerous inexhaustible

fins a la seua pròpia destrucció i la de la seua germana. La casa, mai habitada, va ser una obra excessiva i estèril, un exemple d'objectius incomplerts, que prenen les regnes del destí manifestant la inefectiva validesa de la intel·lectualitat forçada. En el collage elaborat sobre aquest fosc i a vegades tràgic argument (Figura 2), es realitza una reinterpretació figurativa de la materialitat d'una arquitectura fal·laç, projectada en el món oníric de Roithamer, en el qual l'ombra omnipresent del con com a cim de la depuració formal perfecte enquadra un camí impossible de perfecció.

Bernhard es va inspirar en les circumstàncies constructives reals i les peripècies i rumors estesos durant el disseny de la casa que Ludwig va projectar per a la seua germana Margaret, per a la invenció del seu con invertit com a obra colossal i inhabitable. Els evidents paral·lelismes ens permeten una visió a posteriori amb les lents de qui entén l'intel·lectualisme com una presó en vida, com una esclavitud que absorbeix el temps i mutila el fet de sentir de l'ésser humà. Igual que el protagonista en la seua novel·la, Wittgenstein en la seua realitat troba en l'arquitectura una nova manera d'acostar-se a si mateix, de conèixer les seues possibilitats i els seus límits per a realitzar-se mitjançant una activitat diferent de l'habitual, útil i lògica.

Figura 2. Interpretació gràfica i conceptual del con de Roithamer. Collage conceptual de la residència de la "felicitat suprema" basat en el text de Bernhard: l'ombra com a camí cap a la inversió de la realitat coneguda conduent cap a la perfecció perseguida per Roithamer

Figure 2. Graphic and conceptual interpretation of the Roithamer cone. Conceptual collage of the residence of "supreme happiness" based on Bernhard's text: the shadow as a path towards the reversal of known reality leading to the perfection pursued by Roithamer

process of creative production and disintegration in search of perfection. The process ended up dehumanizing the architect to the point of destroying him and his sister. The house, never inhabited, was an excessive and sterile work, an example of unfulfilled objectives, which take control of destiny, manifesting the ineffective validity of forced intellectuality. In the collage made about this dark and at times tragic plot (Figure 2), a figurative reinterpretation of the materiality of a fallacious architecture is carried out, projected in Roithamer's dream world. In it, the omnipresent shadow of the cone as the culmination of the perfect formal purification frames an impossible path of perfection.

Bernhard was inspired by two situations to create his inverted cone as a colossal and uninhabitable work. On the one hand, in the real constructive circumstances and on the other in the adventures and rumors spread during the design of the house that Ludwig projected for his sister Margaret. The obvious parallels allow us a posterior vision through the lenses of those who understand intellectualism as a prison in life, as a slavery that absorbs time and mutilates the feeling of the human being. Like the protagonist in his novel, Wittgenstein in his reality found in architecture a new way of approaching himself, of knowing his possibilities and limits to fulfil himself through an activity different from the usual, useful and logical.

L'enorme aportació d'aquest pensador en el seu epítom sobre el primer Wittgenstein, va ser conquerir a través d'una narració, en els quals crítics i filòsofs no van aconseguir fins i tot molts anys després de la mort del filòsof a Cambridge: la convergència en una única obra del pensament analític i de l'esdevenir filosòfic wittgensteriano a través dels seus obsessius acostaments a l'objecte arquitectònic. De fet, és Bernhard qui consent a permetre'ns entrellucar, a través d'una biografia novel·lada, la prima línia que separen arquitectura, filosofia, lògica i literatura.

Sovint es considera la casa Stongorough, simplement com l'arquitectura i la manifestació tangible de la seua obra filosòfica escrita; és a dir, com una metàfora visible del seu pensament teòric. És aquesta una percepció comuna i generalitzada que procedeix d'una comprensió superficial i frèvola de l'obra wittgensteriana; una qüestió que, entre altres coses, per evident no sembla tindre un sentit clar. Una qüestió és la identificació de manifestacions culturals en doctrines dissimiles i una altra les semblances o coincidències en els resultats obtinguts en diferents disciplines provocades per una lúcida integritat en l'aplicació de criteris.

Itinerari arquitectònic

La cèlebre cita "L'estil fa a l'home"⁵ pronunciada per Leclerc, comte de Buffon , pot ser interpretada com que tot home és distingit i recordat pel seu particular estil de vida; l'existència és inseparable de l'individu i els seus actes són episodis voluntàriament generats en el temps. Aquesta expressió és possiblement la més encertada per a caracteritzar la vida d'aquest filòsof. Són nombrosos els episodis que l'esguiten: des de la decisió d'enrolar-se com a voluntari en l'exèrcit austríac en la contesa de la Primera Guerra Mundial,⁶ en la qual va ser diverses vegades condecorat, fins al sempitern estat d'insatisfacció intel·lectual o la incessant persecució de la perfecció en el seu treball. Aquestes són algunes de les claus de la fascinació que genera la seua figura. L'arquitectura, disciplina fonamental, sorgeix casualment al final d'un període d'inactivitat, constituint-se un punt d'inflexió per al restabliment i la regeneració íntima de la seua ser com a individu.

The enormous contribution of this thinker in his epitome on the first Wittgenstein, was to conquer, through a narrative, the convergence in a single work of analytical thought and the Wittgensterian philosophical becoming through his obsessive approaches to the architectural object. A circumstance that neither critics nor philosophers achieved even many years after the philosopher's death in Cambridge. In fact, it was Bernhard who allowed us to glimpse, through a fictionalized biography, the fine line that separates architecture, philosophy, logic and literature.

The Stongorough house is often considered as architecture and the tangible manifestation of his written philosophical work; that is, as a visible metaphor for his theoretical thought. This is a common and generalized perception that comes from a superficial and weak understanding of Wittgenstein's work; a matter that by evident does not seem to have a clear sense. One issue is the identification of cultural manifestations in different doctrines and another is the similarities or coincidences in the results obtained in

different disciplines caused by a lucid integrity in the application of criteria.

Architectural itinerary

The famous quote "Style makes man" ⁵ pronounced by Leclerc, Count of Buffon, can be interpreted as that every man is distinguished and remembered for his particular lifestyle; existence is inseparable from the individual and his acts are voluntarily generated episodes in time. possibly, This expression is the most accurate to characterize the life of this philosopher. There are numerous episodes that prove it. Like the decision to enlist as a volunteer in the Austrian army in the battle of the First World War⁶, where he was several times decorated, the eternal state of intellectual dissatisfaction or the incessant pursuit of perfection in his work. These are some of the keys to the fascination generated by his figure. Architecture, a fundamental discipline, arises by chance at the end of a period of inactivity, constituting a turning point for the restoration and intimate regeneration of his being as an individual.

La seua precisa i selecta obra seria incomprendible sense una lectura detallada de les seues vivències; així mateix la seua turmentada existència només podia tindre sentit com una conseqüència fascinant del seu pensament. L'ésser, la veritat, l'ontologia o l'arquitectura, no són més que una qüestió d'estil.

Sobre 1912, després dels seus estudis de física i enginyeria aeronàutica, de matemàtiques al costat de Gotlob Frege i de lògica matemàtica i filosofia analítica amb Bertrand Russell; Wittgenstein, intel·lectual íntegre, familiar i honest, va mostrar sempre un gran interès per l'arquitectura i el disseny, demostrant una marcada predisposició cap a la racionalitat d'un estil lògic similar al del seu amic Adolf Loos. Igual que aquest, el filòsof-arquitecte menysprea l'ornamentació supèrflua de tot allò que puga resultar pràctic, del que és prescindible per a l'essència i important per a l'estructura de qualsevol objecte o arquitectura. La seua intolerància davant la superficialitat o qualsevol actitud fingida davant la realitat forja la dignitat del seu estil de vida.

Segons proposa Heredero,⁷ l'itinerari de construccions atribuïdes al filòsof, cronològicament ordenades, són: una xicoteta construcció a Manchester, la cabanya en Skjolden, la casa Stonborough a Viena i un refugi per a l'observació d'ocells en Galway, Irlanda. Les tres primeres edificacions van ser construïdes, encara que dues d'elles han desaparegut⁸. El refugi per a l'observació ornitològica mai es va executar. Pel seu valor arquitectònic i significat, ens centrarem en les obres de Skjolden i Viena.

Skjolden. Únic estatge en propietat

Wittgenstein sempre va buscar fugir de la col·lectivitat improductiva i la burgesia estereotipada i va desitjar posseir o poder acudir a un lloc en el qual poguera calmar els seus impulsos i obsessions per a, amb la inestimable ajuda del silenci i la soledat, poder pensar i crear.

Transcorria l'any 1914 quan va semblar trobar aqueixa sort de tranquil·litat en les ribes del llac Eidsvatnet al costat de Skjolden, Noruega. Sobre un aspre penya-segat, pràcticament

His accurate and select work would be incomprehensible without a detailed reading of his experiences. Likewise, his tormented existence could only make sense as a fascinating consequence of his thought. Being, truth, ontology or architecture are only a matter of style.

About 1912, after studying physics and aeronautical engineering, mathematics with Gotlob Frege and mathematical logic and analytical philosophy with Bertrand Russell, Wittgenstein, an upright, familiar and honest intellectual, showed a great interest in architecture and design. He always showed a marked predisposition towards rationality in a *logical style* similar to that of his friend Adolf Loos. Like this, the philosopher-architect despises the superfluous ornamentation of everything practical, of what is dispensable for the essence and important for the structure of any object or architecture. His intolerance of superficiality or any feigned attitude to reality forges the dignity of his *lifestyle*.

According to Heredero⁷, the itinerary of constructions attributed to the philosopher, chronologically ordered, are: a small construction in Manchester, the cabin in Skjolden, the Stonborough house in Vienna and a refuge for bird watching in Galway, Ireland. The first three buildings were built, although two of them have disappeared⁸. The refuge for ornithological observation was never executed. For its architectural value and significance, we will focus on the works of Skjolden and Vienna.

Skjolden. His only residence in property

Wittgenstein always sought to flee from the unproductive collectivity and the stereotypical bourgeoisie. He wished to have a place where he could calm his impulses and obsessions so that he could think and create, with the invaluable help of silence and solitude.

In 1914 he seemed to find that tranquility on the shores of Lake Eidsvatnet near Skjolden, Norway.

inaccessible, amb un xicotet embarcador al peu del talús (Figura 3), el filòsof va construir en fusta i sobre un basament de pedra, una còmoda i acollidora casa d'estimable dimensió que va utilitzar com a refugi per al pensament. Va ser aquest l'única llar que conservaria en propietat durant una gran part de la seua vida, malgrat pertànyer a una de les famílies més acabalades de la Viena de principis de segle. No obstant això, Russel va intentar dissuadir al seu deixeble de l'aventura d'aquesta dràstica cerca de la soledat, tement qualsevol recaiguda, donada la fragilitat del seu ànim. Així ho va descriure en el seu diari: "Li vaig dir que estaria fosc, i ell va dir que odiava la llum del dia. Li vaig dir que seria molt solitari, i ell va dir que prostituïa la seua ment parlant amb persones intel·ligents. Li vaig dir que estava boig i ell va dir que Déu li guardarà del seny. (Déu certament ho farà)."⁹

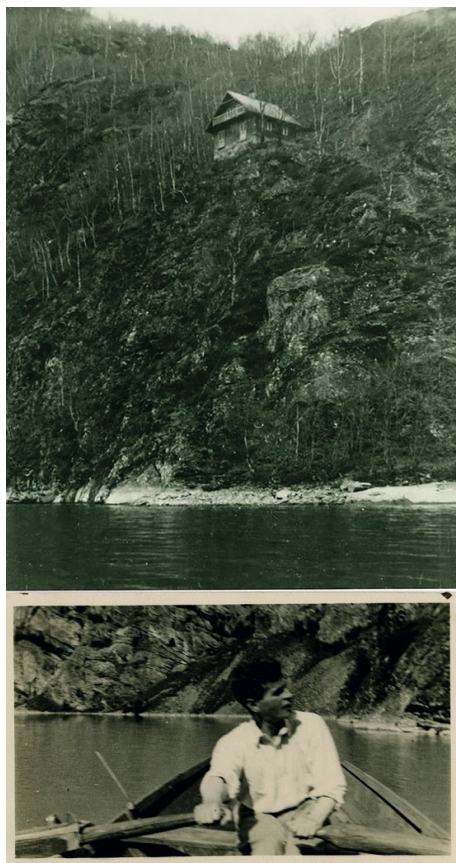

Figura 3. Remant cap a l'embarcador, al peu del seu refugi en Skjolden

Figure 3. Ludwig paddling out to the jetty, at the foot of his refuge in Skjolden

On a rough cliff, practically inaccessible, with a small jetty at the foot of the slope (Figure 3), the philosopher built in wood on a stone base, a comfortable and cozy house of considerable size that he used as a refuge for thought. This was the only home that he would keep in property for a large part of his life, despite belonging to one of the wealthiest families in Vienna at the beginning of the century. However, Russel tried to

dissuade his disciple from the adventure of this drastic search for solitude, fearing any relapse, given the fragility of his mind. Russel wrote in his diary: "*I told him it would be dark, and he said he hated daylight. I told him that he would be very lonely, and he said that he prostituted his mind by talking to intelligent people. I told him that he was crazy and he said that God will save him from sanity. (God will certainly do)*"⁹

En la seua coherència per utilitzar el vernacle com a testimoni d'una practicitat que només el pas del temps és capaç de depurar, va organitzar la casa-refugie a partir d'un senzill programa de dues plantes, protegides per una coberta de dos vessants. Seguint les directrius definides per Enrique Clemente,¹⁰ la planta baixa, àmplia i sensiblement rectangular tenia per la seua aresta major, des del sud-est, una entrada exterior directa a la sala d'estar. Era aquesta una habitació còmoda amb una taula sobre la qual potser esdevenia gran part de la vida diària, com succeïa en els habitatges tradicionals noruecs. Segons sembla, disposava també d'una estufa centrada en la paret interior de l'estança, quasi en el centre geomètric de la planta, la qual propagava la calor fins al pis de dalt. La planta es completava amb un xicotet dormitori amb vista al llac i una cuina des de la qual arranca l'escala cap a la planta alta, amb golfes, amb un distribuïdor, que feia de magatzem, i dos dormitoris, el major dels quals gaudia d'una gran terrassa amb vista al llac que recorria tota la façana nord-oest.

Les inconstants, però sòlides estades de Wittgenstein en Skjolden van inferir notables avanços en el seu pensament i obra. L'estat d'incomunicació i tensió reflexiva, són reinterpresats en el dibuix elaborat a aquest efecte (Figura 4). El pensador troba en la seua clausura, la soledat, la incapacitació voluntària dels sentits i l'austeritat anhelades, aplanant així la trobada amb l'escriptura que ha de marcar el ritme de la seua obra.

Figura 4. Composició Muses i fantasmes. Pensament i absència de percepció. Interpretació conceptual de les obsessions en soledat de Wittgenstein

Figure 4. Composition Muses and Ghosts. Thought and absence of perception. Conceptual interpretation of Wittgenstein's obsessions in solitude

In his coherence in using the vernacular as a witness to a practicality that only the passage of time can refine, he organized the house-refuge from a simple program of two floors, protected by a gabled roof. According to the description made by Enrique Clemente¹⁰, the ground floor, wide and sensibly rectangular, had a direct exterior entrance to the living room at its longest edge, from the southeast. This was a comfortable room with a table on which perhaps much of daily life happened, as it did in traditional Norwegian dwellings. It seems that it had a stove centered on the interior wall of the living room, almost in the geometric center of the floor, which spread the heat up to the upper floor. this floor was completed

with a small bedroom with views of the lake and a kitchen from which the staircase to the upper floor started. This was an attic, with a distributor which served as a warehouse, and two bedrooms. The largest of them enjoyed a large terrace overlooking the lake that ran along the northwest facade.

Wittgenstein's stays at Skjolden, inconstant but solid, inferred remarkable advances in his thought and work. The state of isolation and reflexive tension are reinterpreted in the drawing prepared for this purpose (Figure 4). The thinker finds in his closure, loneliness, voluntary incapacitation of the senses and longed for austerity, making easier the meeting with the writing that marks the rhythm of his work.

Una experiència anàloga encara que huit anys més tard (estiu de 1922), va viure el filòsof Martin Heidegger, qui va començar a habitar una xicoteta cabanya a les muntanyes de la Selva Negra, al sud d'Alemanya. En ella va treballar en molts dels seus més famosos escrits, des de les seues primeres conferències fins als seus últims i enigmàtics textos. Heidegger va pensar i va escriure en el seu refugi de sis per set metres durant més de cinc dècades, sovint només, reclamant una intimitat emocional i intel·lectual amb l'edifici i amb els seus voltants i amb el sentir del pas de les estacions. Situada en Todtnauberg, va anar molt més que un emplaçament físic per al pensador alemany, qui en 1934 parlava d'entendre la seua obra filosòfica com a part de les muntanyes i que la inspiració i el treball li trobaven a ell juntament amb el paisatge. Es concebia a si mateix com un escriptor sensible, suggerint que la filosofia li permetia transfigurar el paisatge en paraules a través del seu propi ser, és a dir, sense intermediaris.

En abordar alguns dels escrits, especialment els referits en habitar, la "habitació" i al "lloc," es comprén la substancial aportació de les seues llargues estades en la seua cabanya i de l'entorn natural del seu enclavament. L'aparició dels assajos: Construir habitar pensar,¹¹ i ...Poèticament habita l'home...,¹² va suposar el punt d'inflexió en l'interés que arquitectes i crítics d'arquitectura van començar a demostrar per la seua obra. Els seus retirs voluntaris es manifesten insistentment sobre aquests temes, amb el reconeixement de l'espai "mesurat emocionalment" enfront del "mesurat matemàticament", el desenvolupament d'una sensibilitat cap a les dimensions de presència i d'absència i la interacció mútua de ment, cos i lloc en el fet d'existir. Heidegger va contribuir així en la construcció d'un exercici per a la recuperació de l'existència passada de l'ésser humà; en la qual totes dues existències sí que estaven unides com una única activitat, però que ara s'anaven disgregant progressivament per la professionalitat i tecnologia dels procediments vitals. Un desig d'un ordre temporal físic significatiu; una sensibilitat cap a les dimensions de presència i d'absència; i una interacció mútua de ment, cos i lloc.

An analogous experience, although eight years later (summer 1922), lived the philosopher Martin Heidegger, who began to inhabit a small cabin in the mountains of the Black Forest, southern Germany. In it he produced many of his most famous writings, from his earliest lectures to his last enigmatic texts. Heidegger thought and wrote in his six meter wide and seven meter long cabin for more than five decades. He was often alone, claiming an emotional and intellectual intimacy with the building and its surroundings, feeling the seasons go by. Located in Todtnauberg, it was much more than a physical location for the German thinker. In 1934 he stated that his philosophical work should be understood as part of the mountains and that inspiration and work found him along with the landscape. He defined of himself as a sensitive writer, suggesting that philosophy allowed him to transfigure the landscape into words through his own being, that is, without intermediaries.

When addressing some of the writings, especially those referring to "inhabiting", "room" and "place",

one understands the substantial contribution of his long stays in his cabin and the natural environment of his enclave. The appearance of the essays: *Construct, inhabit, think*¹¹ and ... *Poetically man inhabits...*¹², was the turning point from which architects and architecture critics began to show interest in his work. His voluntary retreats are insistently manifested on these themes: the recognition of the space "measured emotionally" versus the "measured mathematically", the development of a sensitivity towards the dimensions of presence and absence and the mutual interaction of mind, body and place in the fact of existing. Heidegger thus contributed to the construction of an exercise for the recovery of the past existence of the human being. In it, both existences were united as a single activity, but now they were progressively disintegrating due to the professionalism and technology of vital procedures: a desire for a physical temporal order; a sensitivity towards the dimensions of presence and absence; and a mutual interaction of mind, body and place.

Un “sistema formal.”¹³ Procediment per a la construcció de la casa Stonborough, Viena

Acabada la Primera Guerra Mundial en la qual Wittgenstein va decidir participar com a voluntari, va tindre lloc la publicació del *Tractatus Logico-Philosophicus*, obra mestra de repercussió mundial que es va acabar d'imprimir en 1921 en l'edició alemanya sota el títol de *Logisch-philosophische Abhandlung* i un any més tard, 1922 en anglés amb el títol actual en llatí i un pròleg introductor del seu preceptor, Bertrand Russell. Aquesta complexa i sintètica obra filosòfica va suposar un abans i un després en la filosofia analítica de l'època. El *Tractatus* estableix els difícils maridatges i correspondències que concorren entre pensament i llenguatge, així com els de tots dos amb la realitat perceptible. Mitjançant el llenguatge fem models del món, el qual només aspirem a representar. El llenguatge és l'únic intermediari entre realitat i pensament; és una eina perceptible de la qual no podem prescindir. Segons descriu Aguilar Reyes, a propòsit del símil usat per Wittgenstein: “El llenguatge, és com un parell de lents que emmarquen la nostra vista, però amb un rang de visibilitat limitat els quals mai ens podem llevar. Un exemple d'això és que, irònicament, no puc donar un exemple, no puc parlar d'alguna cosa que no puc identificar i descriure amb paraules.”¹⁴ El llenguatge pot considerar-se així com l'únic intermediari entre realitat i pensament; és una eina perceptible de la qual no podem prescindir. El coneixement metafísic suposa voler arribar més enllà dels límits del llenguatge, és a dir, voler aconseguir un grau de visibilitat impossible per a la nostra naturalesa i les lents que ens imposa l'existència.

Una vegada es va haver publicat el *Tractatus*, Wittgenstein es trobava sense ocupació fixa i passava per un període d'inactivitat. Circumstancialment en 1926, la seua germana Margaret (Figura 5) planejava construir-se una casa a Viena, per la qual cosa, coneixedora de la gran afició del seu germà per l'arquitectura, va decidir cridar a Ludwig per a projectar-la.

A “formal system”¹³. Procedure for the construction of the stonborough house, Vienna

After the First World War, in which Wittgenstein decided to participate as a volunteer, *Tractatus Logico-Philosophicus* was published. It was a masterpiece of worldwide repercussion that was finished printing in 1921 in the German edition under the title of *Logisch-philosophische Abhandlung* and a year later, 1922, in English with the current title in Latin and an introductory prologue by its tutor, Bertrand Russell. This complex and synthetic philosophical work represented a before and after in the analytical philosophy of the time. The *Tractatus* established the difficult marriages and correspondences between thought and language, as well as those of both with perceptible reality. Through language we make models of the world, which we only aspire to represent. Language is the

only intermediary between reality and thought; it is a must-have perceivable tool. As Aguilar Reyes describes, regarding the simile used by Wittgenstein: “Language is like a glasses that frame our sight, but with a limited range of visibility and that we can never take off. An example of this is that, ironically, I cannot give an example, because I cannot speak of something that I cannot identify and describe with words”¹⁴. Metaphysical knowledge aims to reach beyond the limits of language, that is, to reach a degree of visibility impossible for our nature and the lenses that existence imposes on us.

After the *Tractatus* was published, Wittgenstein was without a fixed occupation, going through a period of inactivity. Circumstantially in 1926, his sister Margaret (Figure 5) planned to build herself a house in Vienna. Aware of her brother's great fondness for architecture, she decided to call Ludwig to design it.

Figura 5. Margaret Stonborough Wittgenstein. Retrat de Gustav Klimt (1905)

Figure 5. Margaret Stonborough Wittgenstein. Portrait of Gustav Klimt (1905)

El disseny general de la casa, així com algunes directrius estructurals i constructives estaven ja definits quan Wittgenstein es va incorporar al projecte. L'arquitecte artífex de la idea inicial va ser Paul Engelman, de clara influència Loosiana, antic amic de la família i seu personal. Jacques Groag, també deixeble de Loos, aportaria detalls i solucions concretes i innovadores per a l'execució, el control pressupostari i l'esclariment i definició per al traçat dels dibuixos tècnics. En el pla de la planta baixa redibuixada de l'edifici (Figura 6) es distingeixen les rectificacions i proporcions definitives, les circulacions i vincles principals entre els diferents espais entre si i amb l'exterior, així com les connexions de l'enfilada sorgida en l'entrada principal, a banda i banda de l'escala i al seu voltant. Aquestes es descriuen més endavant.

The general design of the house, as well as some structural and constructive guidelines, were already defined when Wittgenstein joined the project. The architect behind the initial idea was Paul Engelman, of clear Loosian influence, an old friend of the family and of Ludwig. Jacques Groag, also a disciple of

Loos, would provide concrete and innovative details and solutions for execution, budget control and clarification and definition for the layout of technical drawings. In the redrawn ground floor plan of the building (Figure 6) you can see the final rectifications and proportions, the circulations and main links

El filòsof va reinterpretar el projecte heretat i va deixar la seua empremta sobre el mateix alterant la proporció de gran part de les dependències. En el sector posterior, va afegir un mòdul longitudinal amb coberta inclinada per a ampliar les habitacions de descans, igualment va modificar l'escala convertint-la en un element molt més visible i va introduir un ascensor. Va intervenir de manera decisiva en la disposició i proporció interior de fusteries i serralleries, i va revisar acabats i rematades finals. Els plans definitius de l'edifici van ser únicament signats per Wittgenstein.

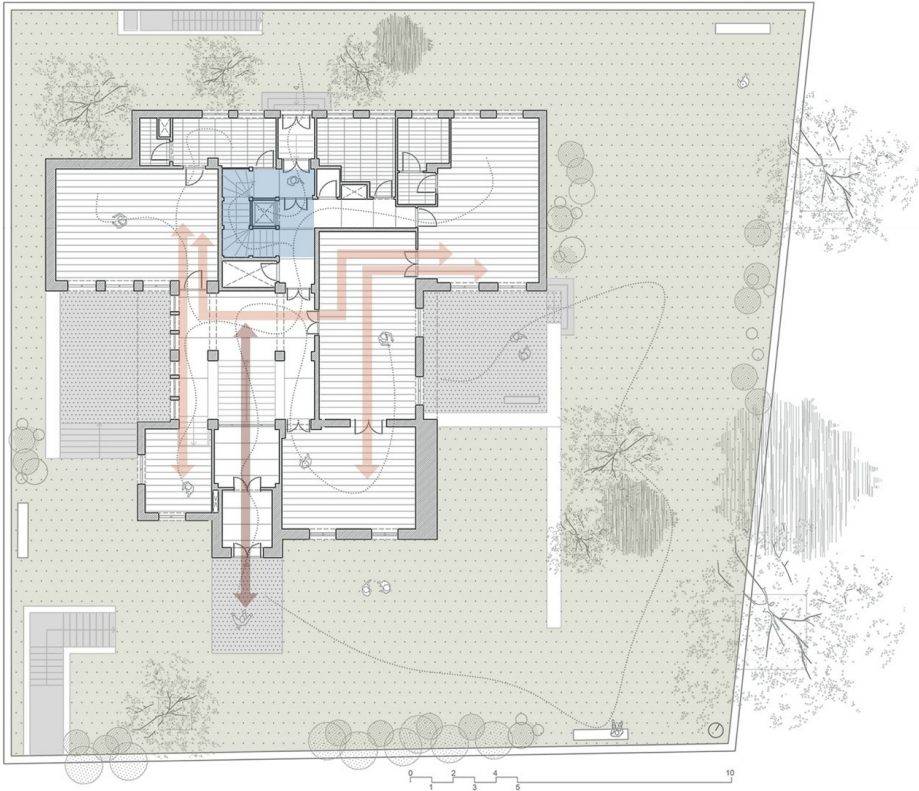

Figura 6. Planta principal de la casa Stonborough amb les incorporacions i modificacions introduïdes per Wittgenstein sobre el projecte inicial de Paul Engelman. Esquema de les principals circulacions que relacionen les estades entre si i amb l'exterior i connexions de l'enfilada creada a banda i banda de l'escala i al seu voltant.

Figure 6. Main floor of the Stonborough house with additions and modifications made by Wittgenstein on Paul Engelman's initial project. Diagram of the main circulations that relate the rooms to each other and to the outside.

between the different spaces, with each other and with the outside world. Also the connections of the main entrance, on both sides of the staircase and around it, which will be described later.

The philosopher reinterpreted the inherited project and left his mark by changing the proportion of a large part of the dependencies. At the rear, he added

a longitudinal module with a sloping roof to expand the sleeping rooms, modified the staircase to make it much more visible, and introduced an elevator. He took a decisive role in the layout and interior proportion of carpentry and locksmiths, and reviewed facings and finishing touches. The final plans of the building were only signed by Wittgenstein.

La celebritat del projecte ha generat nombroses publicacions especialitzades,¹⁵ encara que totes elles queden distants de l'objectiu del present estudi, centrat a mostrar la singular i específica semblança dels motles creatius que acompanyen al filòsof en els avatars de la seua obra.

L'edifici és un referent de la funcionalitat, obtinguda a través de la contundència volumètrica a la qual conviden una sèrie de cossos paral·lelepèdics intersecats entre si, neutres, simples i atemporals, que en cap moment fan la sensació de conformar una llar. Considerant l'aparença equilibrada del conjunt, l'habitatge és intencionat i subtilment asimètric, quant a la disposició d'espais a un costat i a l'altre de l'accés principal. Materials i disseny constitueixen un paradigma del manifest arquitectònic perseguit. El filòsof, improvisat arquitecte, va contagiar el seu pragmatisme a la condició espacial sistèmica de la residència, de manera que totes les habitacions de la sala tenen proporcions geomètriques semblants, la qual cosa al costat de la deserció decorativa permet un ús indiferenciat. En l'anàlisi volumètrica dibuixada a aquest efecte, es diferencien els principals elements massius que configuren el projecte (Figura 7). En el mateix s'ha procedit a una superposició i posterior agrupació d'aquests sobre la base de la forma exterior dominant, la funcionalitat i els usos programats essencialment per a la planta baixa. També es distingeixen les unitats incorporades per Wittgenstein a l'esquema inicial projectat per Engelman.

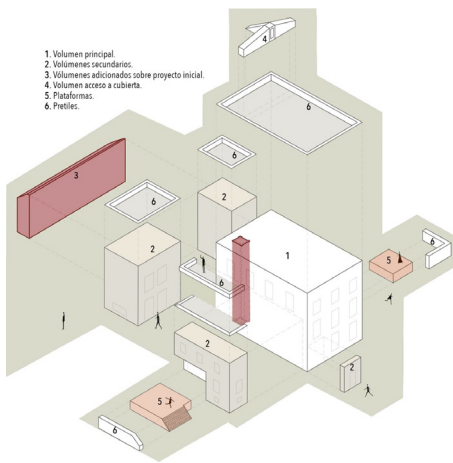

Figura 7. Anàlisi volumètrica de l'habitatge segons atributs massius, espacials i d'ús. Superposició i agrupació. Els volums marcats en roig corresponen als afegits de Wittgenstein al projecte original d'Engelman

Figure 7. Volumetric analysis of the house according to massive, spatial and use attributes. Overlapping and grouping. Volumes marked in red correspond to Wittgenstein's additions to Engelman's original project

The celebrity of the project generated numerous specialized publications¹⁵. However, all of them are far from the objective of this study, focused on showing the singular and specific semblance of the creative molds that accompany the philosopher in the vicissitudes of his work.

The building is a benchmark of functionality, obtained through the volumetric forcefulness provided by a series of intersecting parallelepipedic volumes, neutral, simple and timeless, which at no time give the sensation of forming a home. Considering the balanced appearance of the complex, the house is intentionally and subtly asymmetrical, due to the arrangement of spaces on either side of the main entrance. Materials

and design constitute a paradigm of the pursued architectural manifesto. The philosopher, an improvised architect, transmitted his pragmatism to the systemic spatial condition of the residence, using the same geometric proportions in all the rooms, which together with the decorative absence allows an undifferentiated use. In the volumetric analysis drawn for this purpose, the main massive elements that make up the project are differentiated (Figure 7). In it, a superposition and subsequent grouping of these has been made based on the dominant exterior shape, functionality and programmed uses for the ground floor. The units incorporated by Wittgenstein to the initial scheme projected by Engelman are also distinguished.

En la dinàmica induïda per la mirada immediata, sembla inexcusable percebre la concordança que existeix entre l'harmonia seqüencial de la redacció del Tractatus, en les seues analogies, afirmacions i metàfores, fins i tot atenent la seua pròpia estructura a base de proposicions elementals numerades per categories en una perfecta sincronia, i les formes primàries que articulen l'edifici en superfície i altura generant, anàlogament, espais interiors de modulació bàsica i estructura lògica i concisa. Aquests espais, fàcilment desxifrables, se succeeixen amb rigor i intenció igual que s'encadenen les paraules que construeixen les frases de les seues proposicions lògiques o les notes lligades polsos i compassos d'una composició musical. La seqüència és temps que de manera inexorable sempre roman, esgrimint l'ordre i el ritme de qualsevol composició artística. Es pot manifestar com a espai arquitectònic, com a buit i silenci, magistral en si mateix, però també com a literatura o música; i es construeix amb fragments essencials com a sòls, sostres i parets; paraules, notes i el·lipsis o pàgines, partitures i llibres. Tot se suporta sobre un fons blanc de parets neutres i innòcues que no destorben al discurs, tal com es representa en el dibuix que s'aporta (Figura 8), en el qual la imparcialitat cromàtica permet la llibertat d'una interpretació personal del contrast de la llum invasora com una recreació de positius i negatius.

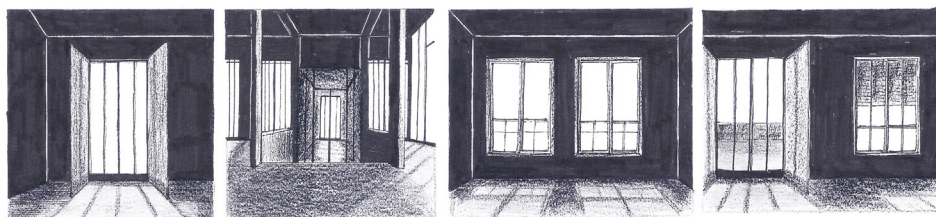

Figura 8. Interpretació d'espais i ombres en els interiors de la casa Stonborough

Figure 8. Interpretation of spaces and shadows in the interiors of the Stonborough house

In the dynamics induced by the immediate gaze, it seems inexcusable to perceive the concordance that exists between the sequential harmony of the writing of the Tractatus, in its analogies, affirmations and metaphors, even taking into account its own structure based on elementary propositions numbered by categories in a perfect synchrony, and the primary forms that articulate the building in surface area and height, generating, similarly, interior spaces of basic modulation and logical and concise structure. These spaces, easily decipherable, following one another with rigor and intention, just as the words that make up the phrases of their logical propositions or the linked notes, pulses and bars of a musical composition are chained. The sequence is the time that inexorably always remains, wielding the order and rhythm of any artistic composition. It can be manifested as an architectural space, as emptiness and silence, masterful in itself, but

also as literature or music. And it is built with essential fragments such as floors, ceilings and walls; words, notes and ellipsis or pages, scores and books. Everything is supported on a white background with neutral and innocuous walls that do not interfere with speech, as represented in the drawing provided (Figure 8). Chromatic impartiality allows the freedom of a personal interpretation of the contrast of the invasive light as a recreation of positives and negatives.

In the geometric rigidity of the ground floor of the so-called palace, the dogmas are not specified, neither to define the form nor to configure the place. There are no immediate response forms or popular resources that set a pace; everything is justified thinking, certainty, rationality and silence. As if the philosophical affirmations were mute before the immateriality of the space, the nakedness of the surfaces or the spiritual white. His project does not

En la rigidesa geomètrica de la planta baixa del també denominat palau, no es fan precisos els dogmes, ni per a definir la forma ni per a configurar el lloc. No s'implanten formularis de resposta immediata ni recursos populars que configuren un ritme; tot és pensament justificat, certitud, racionalitat i silenci. És com si les afirmacions filosòfiques emmudiren davant la immaterialitat de l'espai, la nuesa de les superfícies o el blanc espiritual. El seu projecte no pretén fixar principis ni abanderar fonaments; la raó, la precisió i la lògica l'allunyen de qualsevol credo estètic. Tanmateix, aquestes afirmacions perden contundència quan, en pujar per l'acusada escala, es descobreixen espais més volubles i inconsistents de les plantes superiors. El discurs arquitectònic es mostra més despreocupat, més frívol. Sembla com si el hieràtic pragmatisme del primer Wittgenstein, deixara pas a la informalitat, a l'estima per un comportament de les formes d'enteniment més mundanes, vençut per la varietat d'expressió dels jocs del llenguatge i per tant de l'arquitectura.

Temporalitat i finalitat generen les directrius de qualsevol projecte i són dos ingredients necessaris que són presents a la casa-objecte del filòsof. El resultat és un projecte mancat de tota avidesa estètica excepte en el referit a les proporcions volumètriques i l'escala. L'excel·lència espacial externa i l'harmonia interior semblen ser els aspectes en qüestió d'estil que Wittgenstein persegueix. Així, l'habitatge és una seqüència espacial contínua de sales connectades en una sort d'enfilada barroca que s'articula al voltant del vestíbul tripartit,¹⁶ en la qual qualsevol índex de cessió a l'arbitri estètic és considerat com una imposició sobre el futur inquilí (Figura 6). "La proporció espacial perfecta, al costat de l'oscil·lació de foscor i llum, que anima quan toca," utilitzant la llicència de l'ús de paraules literals escrites amb posterioritat com és el llibre: *L'elogi de l'Ombra* (1933),¹⁷ conformen la identitat espacial del projecte. Finestres i persianes permeten l'entrada de la llum justa per al realç dels objectes estratègicament exposats en cada estada i de les persones que per elles desfilaran alimentant una ficció de claredats, veladures i penombres. Com comenta Bayón, l'edifici és important puix que és un exemple d'anar més enllà dels límits, puix que demostra que enriquidora pot ser la intrusió no professional i puix que qüestiona els límits d'una professió, que, principalment, estan construïts pels propis membres d'aqueixa professió. "Wittgenstein, el filòsof, va ser l'arquitecte."¹⁸

pretend to set principles or standardize foundations; reason, precision and logic separate him from any aesthetic creed. However, these statements lose their force when, climbing the steep staircase, the most fickle and inconsistent spaces on the upper floors are discovered. The architectural discourse is more carefree, more frivolous. It seems as if the hieratic pragmatism of the first Wittgenstein gave way to informality, to the esteem for more mundane forms of understanding, defeated by the variety of expression of language and therefore of architecture.

Temporality and purpose generate the guidelines of any project and are two necessary ingredients that are present in the house-object of the philosopher. The result is a project devoid of all aesthetic avidity except in volumetric proportions and scale. External spatial excellence and internal harmony seem to be the aspects of style that Wittgenstein pursues. Thus, the house is a continuous spatial sequence of

rooms connected in a baroque *enfilade*¹⁶, articulated around the tripartite lobby, where any hint of cession to aesthetic discretion is considered as an imposition on the future tenant. (Figure 6). "The perfect spatial proportion, together with the oscillation of darkness and light, which animates whatever it touches", collected in the book: *"El elogio de la Sombra"*¹⁷ (1933), make up the spatial identity of the Project. Windows and shutters allow the entrance of the right light to enhance the strategically exposed objects in each room and the people who are going to parade through them, feeding a fiction of lightness, glaze and shadows. As Bayón affirms, the building is important because it is an example of going beyond the limits, because it shows how enriching non-professional intrusion can be and because it questions the limits of a profession, which, mainly, are built by the members themselves of that profession. In this case "Wittgenstein, the philosopher, was the architect"¹⁸.

Figura 9. Context urbà i alçat sud-est sense la incorporació del soterrani seccionat. Accés principal de l'habitatge des del carrer Parkgasse

Figure 9. Urban context and southeast elevation without the basement section. Main access to the house from Parkgasse street

Figura 10. Context urbà i alçat nord-est, des del carrer Geusaugasse. Al fons, es pot comprovar l'impacte que produeix l'edifici de la Federació d'Institucions de la Seguretat Social, construït en els anys setanta del passat segle XX sobre una porció del sector sud de la parcel·la primitiva

Figure 10. Urban context and northeast elevation, from Geusaugasse street. In the background, you can see the impact produced by the building of the Federation of Social Security Institutions, built in the seventies of the last twentieth century on a portion of the southern sector of the primitive plot

Quant al context urbà, la casa se situa entre els carrers Kundmangasse i la Parkgasse, molt prop del canal del Danubi en el districte aquest de Viena, en un terreny ara envaït per edificis aliens de major altura. Aquesta circumstància ha canviat al llarg de la història fins a arribar a la configuració de l'entorn actual. En les figures 9 i 10 es comprova la relació de l'edifici amb els dos alçats principals que l'emmarquen dins de l'esmentat entorn.

Conclusions: Des del refugi de Skjolden, a la casa per a Margaret a Viena

Són persones d' excepcional inspiració les que transcendeixen la contingència de la percepció i distingeixen més enllà de l'habitualment aconseguit o tocat per la resta. Molt pocs troben on els altres busquen.

El model de coneixement és inconstant; evoluciona amb l'home i es transforma amb la seua activitat. La forta idea de percutir sobre el present, de pervertir la quotidianitat, d'actuar sobre la realitat per a instaurar una veritat superposada, abans entelèquia i després presència, de transformar la substància i de crear sobre la creació, és necessitat, llance i voluntat a parts iguals i és el manament del teòric que s'emboteix en la factura del fet arquitectònic.

El pensament és un vot d'intimitat i la filosofia ho és de l'ascetisme. Únicament la reclusió extrema, permet una dedicació fructífera a la lògica; així li ho havia confirmat la seua experiència anterior. Wittgenstein va triar Skjolden com l'entorn ideal per al recolliment. Allí va descobrir el territori i la soledat anhelada que no era capaç de trobar en cap altre lloc, ni tan sols en el refinat i intel·lectual ambient de Cambridge. En un racó inaccessible, va intervenir sobre l'espai natural i va construir un altre espai aïllat, protector i referent. Va edificar a la seua mesura un objecte arquitectònic, va manipular l'espai per a redefinir un entorn "zahareño" i va aconseguir definir un context dominable, escalat i còmode, amb l'exclusiva fi que va perseguir durant tota la seua vida: la reclusió intel·lectual voluntària. El maneig i control de l'espai dins de l'espai ha sigut interpretat a través del dibuix de la figura 11 com el pas previ que va poder ser per a la crida definitiva cap al projecte arquitectònic.

In terms of the urban context, the house is located between Kundmangasse and Parkgasse streets, very close to the Danube canal in the eastern district of Vienna, on land now occupied by taller buildings. This environment has changed throughout history to its current configuration. Figures 9 and 10 show the relationship of the building with the two main elevations that frame it within the aforementioned environment.

Conclusions: from The Skjolden Refuge, to The House for Margaret in Vienna

People of exceptional inspiration are those who transcend the contingency of perception and distinguish beyond what is usually achieved or touched by the rest. Very few people find where others seek.

The knowledge model is fickle; it evolves with man and is transformed with his activity. The strong idea of impacting on the present, of perverting everyday life, of acting on reality to establish a superimposed truth (before entelechy and later presence), of transforming

substance and creating on creation, is necessity, courage and will to equal parts. It is the commandment of the theorist who is embedded in the execution of the architectural fact.

Thought is a vow of intimacy as philosophy is of asceticism. Only extreme seclusion allows a fruitful dedication to logic; as his previous experience had confirmed. Wittgenstein chose Skjolden as the ideal setting for meditation. There he discovered the territory and loneliness he longed for that he could not find elsewhere, not even in the refined and intellectual environment of Cambridge. In an inaccessible hideout, he intervened on the natural space, building another isolated, protective and referent space. He built an architectural object to suit him, manipulated the space to redefine the unfriendly environment, defining a manageable, scaled and comfortable context, with the exclusive purpose that he pursued throughout his life: voluntary intellectual seclusion. The management and control of the space within the space has been interpreted through the drawing of figure 11 as the previous step that could be for the definitive call towards the architectural project.

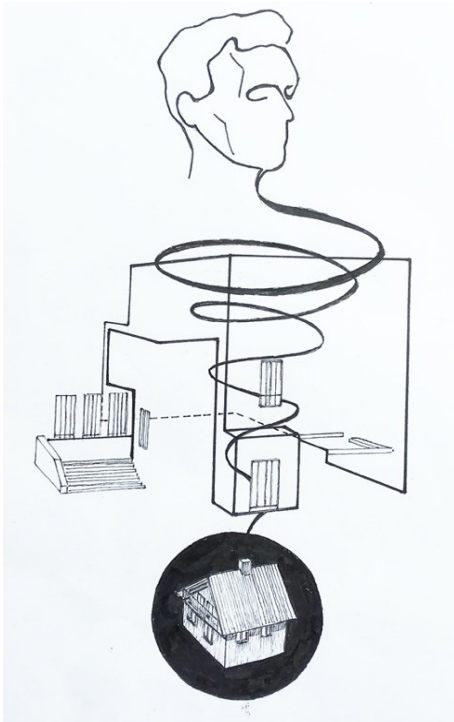

Figura 11. Abstracció sobre l'itinerari arquitectònic des del pensament de Wittgenstein

Figure 11. Abstraction on the architectural itinerary from the thought of Wittgenstein

Reflexionant sobre les relacions internes de l'objecte arquitectònic i la seua condició de «ser» territorial, serà l'escriptor nascut a Màlaga i nacionalitzat xilé José Ricardo Morales, qui introduísca el concepte d'espai exacte, geomètric o espai absolut, revelant-lo com aquell que es concep com a espai universal, sense cap referència concreta, sense cap mena de contaminació de procedència coneguda: entorn, sensacions, geometria o proporcions. És indeterminat perquè no té definit cap gest humà, ni registra cap altra petjada que la de la mateixa creació. Tal concepte permet deslligar l'espai límpid i essencial de l'espai perceptible. S'estableixen, així, axiomes de discerniment entre l'abstracte i el concret com dos sentits d'una mateixa idea: "L'Arquitectura no 'modela' l'espai, entre altres raons perquè l'espai no és una entitat real i perceptible, sinó una abstracció que pot efectuar-se des de camps molt diferents del pensament i a partir d'incomptables suposats. Per tant, no es configura l'espai, sinó l'espacial o extens, que és una cosa molt diferent."¹⁹

Reflecting on the internal relations of the architectural object and its condition as a territorial "entity", the writer José Ricardo Morales, born in Malaga and Chilean nationalized, introduced the concept of *exact, geometric or absolute space*. He defined it as one that is conceived as a universal space, without any specific reference, without any contamination of known origin: environment, sensations, geometry or proportions. It is indeterminate since it does not have a defined human gesture, nor present any trace other than that of creation itself. Such a

concept allows the clear and essential space to be separated from the perceptible space. Thus, axioms of discernment between the abstract and the concrete are established as two faces of the same idea: "La arquitectura no 'modela' el espacio, entre otras razones porque el espacio no es una entidad real y perceptible, sino una abstracción que se puede hacer desde campos de pensamiento muy diferentes y a partir de innumerables suposiciones. Por tanto, no se configura el espacio, sino lo espacial o extensivo, que es algo muy diferente"¹⁹

Així, s'assentisca Wittgenstein sobre una porció de la vall noruega, sense violentar la generalitat del paisatge. El seu espai és arquitectònic, fenomènic i pragmàtic; es manifesta mitjançant operacions humanes i té una condició qualitativa. Paral·lelament, l'acte d'imaginar-se immers en el no-res del seu amagatall, només és possible si aconsegueix abstraure el seu espai particular i identificar-lo amb un tot que no diferencia actes o conductes. Aquesta reflexió acompanya igualment el seu pensament quan discerneix el món en fets i no en coses que participen de la contingència. Els fets estan relacionats i s'agrupen entre si i el món és la totalitat dels fets, és a dir el que esdevé; el que es dona efectivament. En aquest sentit i tal com adverteix Morales, no existeix realment el concepte d'espai, perquè aquest no deixa de ser una intuïció creada per l'home; només existeix la indefinició.

En el cas de Viena, el context és radicalment diferent. "L'arquitectura ha de preveure silencis perquè pugui escoltar-se la veu de qui la viu."²⁰ Aquesta cita genèrica de l'arquitecte mexicà, gran artífex de les bondats constructives i espacials atribuïdes a l'aparell de la rajola cuita roja, descriu sense pretendre'l, amb la major de les certituds, les peculiaritats arquitectòniques de la casa Stonborough. És l'exegesi des de l'ofici i des del projecte arquitectònic de quant suposa l'acceptació de l'estil Wittgenstein; de la seua proposta per a l'espai. El testimoniatge de Millars pot ja entreveure's en uns certs escrits de la col·lecció d'anotacions, records i comentaris publicats en 1967 sota el títol *Zettel*, obra d'inspiració epistemològica que pretén oferir una visió expressiva de fenòmens com la correspondència immediata entre pensament i parla, la simulació, l'obediència, la contradicció o el record en la imaginació.²¹ Doncs bé, en *Zettel*,²² Wittgenstein ens transporta a una altra dimensió interpretativa de l'espai; a la percepció d'aquest, però introduint un nou concepte al qual va denominar intenció. Fent referència a l'art de la pintura, escriu: "Només el quadre dotat d'intenció aconsegueix, a manera d'escala, la realitat. Considerat des de fora, és allí com a mort i aïllat."²³

Quan l'observador està inclòs en la intencionalitat circumstancial del que esdevé, és quan es forma part de l'espacialitat del moment. Quan la referència és cap a un

Thus, Wittgenstein sits on a portion of the Norwegian valley, without affecting the rest of the landscape. His space is architectural, extraordinary and pragmatic, it manifests itself through human operations and has a qualitative condition. At the same time, the act of imagining himself immersed in the nothingness of his hiding place is only possible if he manages to abstract his particular space and identify it with a whole that does not differentiate acts or behaviors. This reflection accompanies his thinking when he discerns the world in *facts* and not in *things* that participate in the contingency. The facts are related and are grouped together and the world is the totality of the facts, that is, *what happens*. In this sense, and as Morales warns, the concept of space does not really exist, but an intuition created by man; there is only indefiniteness.

In the case of Vienna, the context is radically different. "Architecture must foresee silences so that the voice of those who live it can be heard"²⁰. This generic quote from the Mexican architect,

author of the constructive and spatial benefits attributed to the red fired brickwork, describes without intending it and with the greatest of certainty, the architectural peculiarities of the Stonborough house. It is the exegesis from the trade and from the architectural project of what the acceptance of the *Wittgenstein style* supposes; of his proposal for the space. Mijares's testimony can already be glimpsed in certain writings in the collection of annotations, recollections and comments published in 1967 under the title *Zettel*. It is a work of epistemological inspiration that aims to offer an expressive vision of phenomena such as the immediate correspondence between thought and speech, simulation, obedience, contradiction or the memory in the imagination²¹. In *Zettel*²², Wittgenstein transports us to another interpretive dimension of space; to the perception of it, but introducing a new concept that he called intention. Referring to the art of painting, he writes: "Only the painting endowed with intention reaches, as a scale, reality. Seen from the outside, he is there as dead and isolated"²³

objecte arquitectònic convenientment proporcionat, és com si visquérem en ell. Si per alguna raó, continua el filòsof, mentalment ens allunyem, ens retirem emocionalment, deixem de sentir-nos part de l'espai construït, ens sentim fora, aliens i és com si deixàrem d'integrar-nos en l'espai creat. Aquesta idea es plasma en la imatge de la figura 12, en la qual la intencionalitat permet sentir-se com a part del paisatge protagonitzat per la casa Stonborough i així mateix admet una interpretació personal d'aquesta.

Figura 12. Interpretació geomètrica de l'edifici a partir del concepte d'intenció

Figure 12. Geometric interpretation of the building from the concept of intention

When the observer is included in the circumstantial intentionality of what happens, it is when he is part of the spatiality of the moment. When the reference is a suitably proportioned architectural object, it is as if we lived in it. If for some reason, the philosopher continues, we mentally distance ourselves, we withdraw emotionally, we stop feeling part of the built space, we feel outside, alien, as if we stopped integrating ourselves into the created space. This idea is reflected in the image of figure 12, where the intention allows to feel like part of the landscape starring the Stonborough house, admitting a personal interpretation of it.

Together with the previous notion and influencing the appreciation stated in the previous section and in relation to the idea of architectural baroque

enfilade, it can be concluded that Engelman and Wittgenstein, in the project for Margaret, consciously had this concept into account when implementing a distribution to facilitate the movement of a large number of people through the main floor of the building. It should not be forgotten that the construction had to fulfill a double purpose: as a home and as a container for numerous works of art that had to be exhibited according to the common style of art galleries or museums. This intention is captured in the graphic representation of figure 5, which includes the interpretation of the intended diagram of circulations, alignments and figurative movements on the ground floor of the building.

Hermine, Ludwig's second sister, tells in her stories how her brother took care of every detail of the

Al costat de la noció prèvia i incidint en l'apreciació enunciada i ja matisada de l'apartat anterior i en el referit a la idea d'enfilada barroca arquitectònica, es pot concloure que Engelman i Wittgenstein, en el projecte per a Margaret, van tindre conscientment en compte aquest concepte en implantar una distribució que facilitara el moviment d'un gran nombre de persones a través de la planta noble de l'edifici. Cal no oblidar que la construcció havia de complir amb un doble propòsit: el d'habitatge i el de contenidor de copioses obres d'art que havien de ser exposades segons l'estil comú de les galeries d'art o dels museus. Aquesta intencionalitat es capta en la representació gràfica de la figura 5 en la qual s'incorpora la interpretació del pretés esquema de circulacions, alineacions i moviments figurats sobre la planta baixa de l'edifici.

Hermine, la segona germana de Ludwig, compta en els seus relats com el seu germà cuidava cada detall del projecte, encarregant-se fins i tot de l'amplitud de les sales en previsió del gran nombre de convidats esperats. Hermine, morta el febrer de 1950, mai va tindre la intenció que els extensos manuscrits dedicats a la seua família veren la llum.²⁴ No obstant això, passat el temps, tots ells van ser compilats al costat d'altres cartes i documents per Rush Rhees, qui revelaria el seu contingut en 1981 amb la publicació de la biografia titulada *Records de Wittgenstein*.²⁵

L'experimentació de l'espacialitat és una circumstància en què intervé poderosament la intenció. Quan aquesta qualitat és induïda, vivim l'espai designat, l'espai investit per l'arquitecte. Gaudir de l'espacialitat d'una obra d'arquitectura, forma part del disseny i és una experiència que entronca directament amb la imaginació i el poder de suggestió; és quasi la combinació conscient del somni i la vigília.

Agraïments

A les estudiants de la Universidad de Granada que han col·laborat en l'elaboració dels materials gràfics: Victoria Melo Domene i Patricia Romero Leal..

Notes

¹ Proposició 5.6 del *Tractatus* (1921). Expressa els límits de la lògica projectada sobre el nivell ontològic.

² Wijdeveld, Paul. *Ludwig Wittgenstein: architect*. (Londres: Thames Hudson Londres, 1999)

project, even taking care of the spaciousness of the rooms in anticipation of the large number of guests expected. Hermine, who died in February 1950, never intended for the extensive manuscripts dedicated to her family to see the light of day²⁴. However, over time, all of them were compiled along with other letters and documents by Rush Rhees, who would reveal their content in 1981 with the publication of the biography entitled *Memories of Wittgenstein*²⁵.

The experimentation of spatiality is a circumstance in which intention powerfully intervenes. When this quality is induced, we live in the designated space, the space invested by the architect. Enjoying the spatiality of a work of architecture is part of the plan and is an experience that connects directly with the imagination and the power of suggestion.

It is almost the conscious combination of sleep and wakefulness.

Acknowledgements

Authors would like to express their gratitude to the students of the Universidad de Granada who have collaborated in the making of graphical materials: Victoria Melo Domene and Patricia Romero Leal.

Footnotes

¹ Proposition 5.6 of the *Tractatus* (1921). It expresses the limits of logic projected on the ontological level.

² Wijdeveld, Paul. *Ludwig Wittgenstein: architect* (London: Thames Hudson, 1999)

- ³ Macarthur, David. Working on Oneself in Philosophy and Architecture: A Perfectionist Reading of the Wittgenstein House. *Architectural Theory Review* 19, no. 2 (2014).
- ⁴ Thomas Bernhard, *Corrección*, trad. Miguel Sáenz (Madrid: Alianza Editorial, 2014).
- ⁵ "Le style, c'est l'homme." "El estilo hace al hombre."
- ⁶ Història contada pel mateix Ludwig en els seus Diaris Secrets. Aquest diari va ser escrit mentrestant, en plena guerra, redactava la seua primera obra: el *Tractatus Logico-Philosophicus*, cim de la filosofia analítica del segle XX.
- ⁷ Heredero, Ernesto. *La cabaña de Wittgenstein. La morada de quien nunca encontraba nada lo suficientemente sencillo*. Global Square, no. 1 (2017). <https://www.globalsquaremagazine.com/2017/12/10/la-cabana-de-wittgenstein-la-morada-de-quien-nunca-encontraba-nada-lo-suficientemente-sencillo/>
- ⁸ Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein. El deber de un genio* (Barcelona: Anagrama S.A., 1994), 99.
- ⁹ Enrique Clemente Quintana, "El proyecto de la casa de Ludwig Wittgenstein en Skjolden, Noruega" (Tesi Doctoral, Universitat Politècnica de València, 2015).
- ¹⁰ Heidegger, Martin. *Construir, Habitar, Pensar*. (Bauen Wohnen Denken). Leyte Coello, Arturo. (Ed. La Oficina, 2015)
- ¹¹ Heidegger, Martin. ...*Poéticamente Habita el Hombre*... https://archive.org/stream/HEIDEGGERPoeticamenteHabitaElHombre/HEIDEGGER%20-%20Po%C3%A9ticamente%20habita%20el%20hombre_djvu.txt
- ¹² "El llenguatge, és com un parell de lents que emmarquen la nostra vista, però amb un rang de visibilitat limitat els quals mai ens podem llevar. Un exemple d'això és que, irònicament, no puc donar un exemple, no puc parlar d'alguna cosa que no puc identificar i descriure amb paraules." (Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*).
- ¹³ Pablo Emilio Aguilar Reyes, "Domus Logico-Philosophicus: La casa de Wittgenstein." *Bitàcora Arquitectura*, no. 32 (2016): 14-25. (Primavera 2021): <http://dx.doi.org/10.22201/fa.14058901p.2016.32.56187>
- ¹⁴ Entre elles cal destacar per la seua qualitat i interès la investigació de Juan Diego López Arquillo, "Proyectar La Verdad. La casa Wittgenstein" (Tesi Doctoral, Universidad Politècnica de Madrid, 2012).
- ¹⁵ L'*enfilada* o *enfilade* en arquitectura és una successió d'espais comunicats entre si, normalment alineades, però també organitzades com un lloc geomètric d'habitacions distribuïdes respecte a un centre o seguint una directriu determinada. Va representar una qualitat comuna en l'arquitectura europea, fonamentalment des del període barroc, encara que existeixen diversos exemples anteriors, entre els quals destaquen les estades del Vaticà. Les portes d'accés connecten les diferents sales entre si i en el cas que aquestes es troben alineades i connectades al llarg d'un sol eix, es permet una vista completa del conjunt de totes les habitacions. L'*enfilada* pot ser utilitzada com a itinerari i és una disposició habitual per al funcionament de museus i galeries d'art. Aquesta circumstància s'entén que va haver de ser tinguda en compte per Engelman i Wittgenstein en el seu projecte.

- ³ Macarthur, David. Working on Oneself in Philosophy and Architecture: A Perfectionist Reading of the Wittgenstein House. *Architectural Theory Review* 19, no. 2 (2014).
- ⁴ Thomas Bernhard, *Corrección*, translated by Miguel Sáenz (Madrid: Alianza Editorial, 2014)
- ⁵ "Le style, c'est l'homme." "The style makes the man."
- ⁶ Story told by Ludwig in his Secret Diaries. This diary was written, in the middle of the war, at the same time as his first work: the *Tractatus Logico - Philosophicus*, the culmination of 20th century analytical philosophy
- ⁷ Heredero, Ernesto. *La cabaña de Wittgenstein. La morada de quien nunca encontraba nada lo suficientemente sencillo*. Global Square, Issue 1. (2017). <https://www.globalsquaremagazine.com/2017/12/10/la-cabana-de-wittgenstein-la-morada-de-quien-nunca-encontraba-nada-lo-suficientemente-sencillo/>
- ⁸ The house in Vienna was about to be demolished in 1970.
- ⁹ Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein. El deber de un genio* (Barcelona: Anagrama S.A., 1994), 99.
- ¹⁰ Enrique Clemente Quintana, "El proyecto de la casa de Ludwig Wittgenstein en Skjolden, Noruega" (Doctoral Thesis, Universitat Politècnica de València, 2015)
- ¹¹ Heidegger, Martin. *Construir, Habitar, Pensar*. (Bauen Wohnen Denken). Leyte Coello, Arturo. (Ed. La Oficina, 2015)

- ¹² Heidegger, Martin. ...*Poéticamente Habita el Hombre*... https://archive.org/stream/HEIDEGGERPoeticamenteHabitaElHombre/HEIDEGGER%20-%20Po%C3%A9ticamente%20habita%20el%20hombre_djvu.txt
- ¹³ "Language is like a glasses that frame our sight, but with a limited range of visibility and that we can never take off. An example of this is that, ironically, I cannot give an example, because I cannot speak of something that I cannot identify and describe with words." (Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*)
- ¹⁴ Pablo Emilio Aguilar Reyes, "Domus Logico-Philosophicus: La casa de Wittgenstein". *Bitàcora Arquitectura*, no. 32 (2016): 14-25. (Primavera 2021): <http://dx.doi.org/10.22201/fa.14058901p.2016.32.56187>
- ¹⁵ Among them, we can highlight the quality and interest of Juan Diego López Arquillo's research, "Proyectar La Verdad. La casa Wittgenstein" (tesis doctoral, Universidad Politècnica de Madrid, 2012).
- ¹⁶ "Enfilade" in architecture is a succession of spaces connected to each other, normally aligned, but also organized as a geometric place of rooms distributed with respect to a center or following a specific guideline. It was a common feature in European architecture, mainly from

- ¹⁶ Junichiro Tanizaki, *El elogio de la sombra*, trad. Julia Escobar (Madrid: Siruela, 2008).
- ¹⁷ Mariano Bayón Álvarez, "La casa de Ludwig Wittgenstein," *Revista de arquitectura del COAM*, no. 281 (1989): 24-27.
- ¹⁸ Bernhard Leitner, *The Architecture of Ludwig Wittgenstein. A documentation* (New York: New York University Press, 1976), 25.
- ¹⁹ José Ricardo Morales, *Arquitectónica* (Chile: Universidad del Biobo. Facultad de Arquitectura y Construcción, 1984), 147.
- ²⁰ Carlos Mijares Bracho, *Tránsitos y demoras. Esbozos sobre el quehacer arquitectónico* (México: Instituto Superior de Arquitectura y Diseño. Chihuahua, 2002), 36.
- ²¹ La memòria es personifica en la deessa Mnemòsine, mare de les muses; per això memòria i imaginació han estat perpètuament relacionades. Per a Wittgenstein la memòria s'assembla a una imaginació del passat la qual pot alterar la seua certesa, estant a més afectada per l'observació i la validesa de l'ús lingüístic. L'accés a una memòria nítida i incontaminada permetria un coneixement superior de la realitat.
- ²² Ludwig Wittgenstein, *Zettel*, trad. Octavio Castro i Carlos Ulises Moulines (Londres: Basil Blackwell, 1967).
- ²³ *Ibid.*, Fragmentos 233-235.
- ²⁴ Entre ells, pel seu interès per al present treball de recerca, es destaca *Mi hermano Ludwig*, una descripció personal i familiar del filòsof-arquitecte.
- ²⁵ Rush Rhees, *Recuerdos de Wittgenstein*, trad. Rafael Vargas (México: Ediciones Fondo de Cultura Económica, 1989).

Referències de les imatges

Figura 1. Wittgenstein. Interpretació de la dual personalitat del filòsof. Elaboració pròpia.

Figura 2. Interpretació gràfica i conceptual del con de Roithamer. Collage conceptual de la residència de la "felicitat suprema" basat en el text de Berndhard: l'ombra com a camí cap a la inversió de la realitat coneguda conduent cap a la perfecció perseguida per Roithamer. Elaboració pròpia.

Figure 3. Remant cap a l'embarcador, al peu del seu refugi en Skjolden. [imagen en línea]. Disponible en: <https://tinyurl.com/yysqj5ho>. [Acceso el 11 de mayo de 2021]. Casa-refugio de Ludwig Wittgenstein en Skjolden Noruega (1950). Fotografía de Ben Richards. [imagen en línea]. Disponible en: <https://tinyurl.com/y2wtq2ch> [Acceso el 11 de mayo de 2021].

Figura 4. Composició Muses i fantasmes. Pensament i absència de percepció. Interpretació conceptual de les obsessions en soledat de Wittgenstein. Elaboració pròpia.

the Baroque period, although there are several previous examples, such as the Vatican rooms. When the access doors that connect the different rooms to each other are aligned along a single axis, a complete view of all the rooms is allowed. Enfilade can be used as an itinerary and is a common arrangement for the operation of museums and art galleries. It is supposed that Engelman and Wittgenstein had taken this circumstance into account in their project.

- ¹⁷ Junichiro Tanizaki, *El elogio de la sombra*, trad. Julia Escobar (Madrid: Siruela, 2008).
- ¹⁸ Bernhard Leitner, *The Architecture of Ludwig Wittgenstein. A documentation*. (New York: New York University Press, 1976), 25.
- ¹⁹ José Ricardo Morales, *Arquitectónica* (Chile: Universidad del Biobo. Facultad de Arquitectura y Construcción, 1984), 147.
- ²⁰ Carlos Mijares Bracho, *Tránsitos y demoras. Esbozos sobre el quehacer arquitectónico* (México: Instituto Superior de Arquitectura y Diseño. Chihuahua, 2002), 36.
- ²¹ Memory is personified in the goddess Mnemosyne, mother of the muses. For this reason memory and imagination have been perpetually related. For Wittgenstein, memory resembles an imagination of the past which can alter its certainty, being also affected by the observation and validity

of the linguistic use. Access to a clear and uncontaminated memory would allow a superior knowledge of reality.

- ²² Ludwig Wittgenstein, *Zettel*, trad. Octavio Castro y Carlos Ulises Moulines (Londres: Basil Blackwell, 1967).
- ²³ *Ibid.*, Fragmentos 233-235.
- ²⁴ Among them, due to its interest in the present research work, stands out My brother Ludwig, a personal and family description of the philosopher-architect.
- ²⁵ Rush Rhees, *Recuerdos de Wittgenstein*, trad. Rafael Vargas (México: Ediciones Fondo de Cultura Económica, 1989).

Image references

Figure 1. Wittgenstein. Interpretation of the dual personality of the philosopher. Own elaboration.

Figure 2. Graphic and conceptual interpretation of the Roithamer cone. Conceptual collage of the residence of "supreme happiness" based on Berndhard's text: the shadow towards the reversal of known reality leading to the perfection pursued by Roithamer. Own elaboration.

Figura 5. Margaret Stonborough Wittgenstein. Retrat de Gustav Klimt (1905).. [imagen en línea]. Disponible en: <https://tinyurl.com/y4el4f3r> [Acceso el 1 de octubre de 2020].

Figura 6. Planta principal de la casa Stonborough amb les incorporacions i modificacions introduïdes per Wittgenstein sobre el projecte inicial de Paul Engelman. Esquema de les principals circulacions que relacionen les estades entre si i amb l'exterior i connexions de l'enfilada creada a banda i banda de l'escala i al seu voltant. Elaboració pròpia.

Figura 7. Anàlisi volumètrica de l'habitatge segons atributs massius, espacials i d'ús. Superposició i agrupació. Els volums marcats en roig corresponen als afegits de Wittgenstein al projecte original d' Engelman. Elaboració pròpia.

Figura 8. Interpretació d'espais i ombres en els interiors de la casa Stonborough. Elaboració pròpia.

Figura 9. Context urbà i alçat sud-est sense la incorporació del soterrani seccionat. Accés principal de l'habitatge des del carrer Parkgasse. Elaboració pròpia.

Figura 10. Context urbà i alçat nord-est, des del carrer Geusaugasse. Al fons, es pot comprovar l'impacte que produeix l'edifici de la Federació d'Institucions de la Seguretat Social, construït en els anys setanta del passat segle XX sobre una porció del sector sud de la parcel·la primitiva. Elaboració pròpia.

Figura 11. Abstracció sobre l'itinerari arquitectònic des del pensament de Wittgenstein. Elaboració pròpia.

Figura 12. Interpretació geomètrica de l'edifici a partir del concepte d'intenció. Elaboració pròpia.

Figure 3. Ludwig paddling out to the jetty, at the foot of his refuge in Skjolden [imagen en línea]. Disponible en: <https://tinyurl.com/yysqj5ho>. [Acceso el 11 de mayo de 2021]. Casa-refugio de Ludwig Wittgenstein en Skjolden Noruega (1950). Fotografía de Ben Richards. [imagen en línea]. Disponible en: <https://tinyurl.com/y2wtq2ch> [Acceso el 11 de mayo de 2021].

Figure 4. Composition Muses and Ghosts. Thought and absence of perception. Conceptual interpretation of Wittgenstein's obsessions in solitude. Own elaboration.

Figure 5. Margaret Stonborough Wittgenstein. Portrait of Gustav Klimt (1905). [imagen en línea]. Disponible en: <https://tinyurl.com/y4el4f3r> [Acceso el 1 de octubre de 2020].

Figure 6. Main floor of the Stonborough house with additions and modifications made by Wittgenstein on Paul Engelman's initial project. Diagram of the main circulations that relate the rooms to each other and to the outside. Own elaboration.

Figure 7. Volumetric analysis of the house according to massive, spatial and use attributes. Overlapping and grouping.

Volumes marked in red correspond to Wittgenstein's additions to Engelman's original project. Own elaboration.

Figure 8. Interpretation of spaces and shadows in the interiors of the Stonborough house. Own elaboration.

Figure 9. Urban context and southeast elevation without the basement section. Main access to the house from Parkgasse street. Own elaboration.

Figure 10. Urban context and northeast elevation, from Geusaugasse street. In the background, you can see the impact produced by the building of the Federation of Social Security Institutions, built in the seventies of the last twentieth century on a portion of the southern sector of the primitive plot. Own elaboration.

Figure 11. Abstraction on the architectural itinerary from the thought of Wittgenstein. Own elaboration.

Figure 12. Geometric interpretation of the building from the concept of intention. Own elaboration.

Bibliografía

Bibliography

- Aguilar Reyes, Pablo Emilio. "Domus Logico-Philosophicus: La casa de Wittgenstein." *Bitácora Arquitectura*, no. 32 (2016): 14-25. <http://dx.doi.org/10.22201/fa.14058901p.2016.32.56187>
- Bayón Álvarez, Mariano. "La casa de Ludwig Wittgenstein." *Revista de arquitectura del COAM*, no. 281 (1989): 24-27.
- Bernhard, Thomas. *Corrección*. Traduit per Miguel Sáenz. Madrid: Alianza Editorial, 2014. Publicación original 1975.
- Clemente Quintana, Enrique. "El proyecto de la casa de Ludwig Wittgenstein en Skjolden, Noruega." Tesi Doctoral, Universitat Politècnica de València, 2015.
- Heidegger, Martin. *Ser y Tiempo*. Traduit per Jorge Eduardo Rivera. Madrid: Trotta, 2012.
- Heredero, Ernesto. "La cabaña de Wittgenstein. La morada de quien nunca encontraba nada lo suficientemente sencillo". *Global Square*, no. 1 (2017). <https://www.globalsquaremagazine.com/2017/12/10/la-cabana-de-wittgenstein-la-morada-de-quien-nunca-encontraba-nada-lo-suficientemente-sencillo/>
- Leitner, Bernhard. *The Architecture of Ludwig Wittgenstein. A documentation*. New York: New York University Press, 1976.
- López Arquillo, Juan Diego. "Proyectar la verdad. La casa Wittgenstein." Tesi Doctoral. Universidad Politécnica de Madrid, 2012.
- Macarthur, David. "Working on Oneself in Philosophy and Architecture: A Perfectionist Reading of the Wittgenstein House." *Architectural Theory Review* 19, no. 2 (2014).
- Mijares Bracho, Carlos. *Tránsitos y demoras. Esbozos sobre el quehacer arquitectónico*. Chihuahua: Instituto Superior de Arquitectura y Diseño, 2002.
- Monk, Ray. *Ludwig Wittgenstein. El deber de un genio*. Barcelona: Anagrama S.A., 1994.
- Morales, José Ricardo. *Arquitectónica*. Chile: Universidad del Biobío. Facultad de Arquitectura y Construcción, 1984.
- Paden, Roger. *Mysticism and architecture: Wittgenstein and the meanings of the Palais Stenborough*. Plymouth: Lexington Books. (2007).
- Rhees, Rush. *Recuerdos de Wittgenstein*. Traduit per Rafael Vargas. México: Ediciones Fondo de Cultura Económica, 1989.
- Tanizaki, Junichiro. *El elogio de la sombra*. Traduit per Julia Escobar. Madrid: Siruela, 2008.
- Wijdeveld, Paul. *Ludwig Wittgenstein: architect*. Thames Hudson Londres (1999).
- Wittgenstein, Ludwig. *Zettel*. Traduit per Octavio Castro y Carlos Ulises Moulines. Londres: Basil Blackwell, 1967.
- Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Traduit per Jacobo Muñoz Veiga e Isidoro Reguera Pérez. Madrid: Gredos, 2009.